

Миодраг Павловић

СПРЕМИ СЕ ДА ГОВОРИШ

БИБЛИОТЕКА
КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК
КЊИГА 46

Издавач

Друштво за српски језик и књижевност Србије

За издавача

Бошко Сувајџић,
председник Друштва за српски језик и књижевност Србије

Уредници

Зона Мркаљ
Босилка Милић
Вељко Брборић

Приредили

Проф. др Зона Мркаљ
Проф. др Бошко Сувајџић

Библиографију приредила

Љиљана Дукић

Рецензенти

Проф. др Љиљана Бајић
Проф. др Снежана Самарџија

Лектура и коректура

Александра Бјелић
Маријана Богдановић

Тираж

1.000

Припрема и штампа

Сигоја
ШТАМПА

e-mail: office@cigoja.com
www.chigoja.co.rs

ISBN 978-86-84885-67-0

МИОДРАГ ПАВЛОВИЋ

СПРЕМИ СЕ ДА
ГОВОРИШ

Београд
2014.

САДРЖАЈ

Реч приређивача	7
Васпитне вредности узорних ликова у прозним делима из школског програма	11
Методички приступ лирској песми у млађим разредима основне школе	19
Обрада приповетке <i>Кањош Мацедоновић</i> Стефана Митрова Љубише у основној школи	41
Истраживачка наставна обрада Вуковог <i>Рјечника</i>	61
Наставно тумачење епске песме <i>Бој на Мишару</i> у првом разреду средње школе	85
Књижевноисторијски приступ у настави књижевности	101
Књижевно дело Антона Павловича Чехова у наставној пракси.	115
Доситеј Обрадовић: <i>Живот и прикљученија</i> (методичка обрада одломка у другом разреду средње школе).	123
Наставна интерпретација <i>Бачког растанка</i> Бранка Радичевића	137
Наставна интерпретација Пушкинове поеме <i>Цигани</i>	153
Поезија Шарла Бодлера у настави.	173
Наставна обрада одломка из Предговора за <i>Антологију новије српске лирике</i> Богдана Поповића	191
Припремање наставника за интерпретацију приповетке <i>Госпа Нола</i> Исидоре Секулић	215
Наставна интерпретација <i>Фауста</i> Јохана Волфганга Гетеа	229
Стваралачке активности ученика поводом тумачења књижевног дела	259
Забавни (популарни) роман у настави (Петер Хег: <i>Осећај госпођице Смиле за снег</i>)	299
Биобиблиографија Миодрага Павловића	317

РЕЧ ПРИРЕЂИВАЧА

„Нема сумње да највећи терет али и највећи изазов увођења ученика у свет лирске поезије припада учитељима. Учитељ ће бити у прилици да лирско дело ученицима представља на доживљајни начин, да их упознаје са водећим посебностима лирске песме, да именује основне појмове и садржаје који се везују за свет лирског дела и да садржај који је за ученике био део игре, изведе на пут којим ће се будући читаоци кретати до краја школовања, читајући, доживљавајући и тумачећи песничке текстове најразличитијих поетских и естетских врста.”

Миодраг Павловић

У овој књизи ћеш, уважени читаоче, пронаћи: образовне садржаје који су намењени наставницима; образовне садржаје који су намењени ученицима; драгоцену упутства о образовању и васпитању; подршку у учењу.

У овој књизи ћеш пронаћи сабране текстове онога који је учење начинио креацијом, а ученике оданим и верним сабеседницима. Којега су студенти обожавали јер је мало, посве мало таквих. Добрих, наивних и невиних, међу онима који знају.

У овој књизи, уважени читаоче, спремно почивају: туга као наративни стојер; ведрим бојама осветљена тераса на којој девојчица учи да расте; раскошна зебња свитања; страх као интеграциони чинилац празнине. Модели, облици и начини тумачења књижевног дела.

Нека ти ова књига, уважени читаоче, буде од користи у формирању сопственог искуства. Нека те подстакне да истраживачки читааш, стваралачки доживљаваш и поуздано интерпретираш књижевно дело, у складу са сопственим могућностима, способностима, предзнањима и интересовањима. Нека те спремни за сусрет са уметничким делом/ животом на организован, систематичан, методички и методолошки осмишљен начин.

*Нека се из ове књиге, посредством њеног даровитог аутора, „у збиљу и стварност пројектују делотворна сазнања о врлинама и вредностима”.
О лепоти.*

Веруј аутору Књиге. Ономе који одише племенитом духовношћу. Од њега се, у редовима који су пред тобом, о лепотама живота има шта сазнавати, а о књижевности поучити.

Драгом Микици, вољеном пријатељу

ВАСПИТНЕ ВРЕДНОСТИ УЗОРНИХ ЛИКОВА У ПРОЗНИМ ДЕЛИМА ИЗ ШКОЛСКОГ ПРОГРАМА

1.

У наративним остварењима књижевности за децу често се појављује лик који има својства и статус узора. Он се уводи у дело помоћу посебно осмишљених наративних ситуација и обликован је промишљеним стваралачким поступцима. Лик узорног јунака оставарује снажан утицај на ликове деце из различитих дела. Наративно је конституисан као један од главних естетичких корелата и рецепцијски подешен тако да привлачи читалачку интерпретативну пажњу. У читаочевој чулној машти и истраживачкој активности узорни лик функционише као снажан чинилац интеграције. Захваљујући њему се у тумачењима доспева до расветљавања идејног света дела и естетских значења. Током наставне обраде, кроз садејство читалачке активности и интерпретативних гледишта, спознају се вредносни чиниоци чије васпитно дејство има истакнут значај.

2.

Према лексикографским одредницама речника српског књижевног језика *узор* је протумачен као појава која репрезентује најбоље у својој врсти, постаје образац, идеални пример. Овом речју се означава и појединац на кога се неко угледао. Узорит је примеран, леп.¹ Узорник се разликује од ауторитета, за којег се вежу својства моћи, власти и друштвеног значаја, има другачије одлике и од вође, који има улогу предводника, руководиоца или старешине, али без обавезе да буде пример.

Најчешће се у синонимну везу доводе лексеме *узор* и *углед*.² Тиме се семантички опсег лексеме *узор* проширује и на својства као што су достојанство, преданост, понос и поноситост, честитост, уважавање и важност. Статус узорности има онај ко је ово високо признање стекао угледом и достојанственошћу и истакнут је врлинама и специфичним способностима, па се на њих неко други угледа. Углед подразумева гласовитост, виђеност, популарност, познатост и, из њих произашлу,

---

¹ Речник српскохрватскога књижевног језика, Нови Сад : Матица српска/Загреб : Матица хрватска, 1967.

² Miodrag S. Lalević, *Sinonimi i srodne reči srpskohrvatskog jezika*, Beograd : Nolit, 2004, стр. 841.

друштвену моћ. Углед се највише испољава у домену друштвених и институционалних релација које се манифестују између појединца и групе. Често такав однос може да резултира успостављањем хијерархијског устројства између угледне особе и осталих припадника заједнице, односно друштва. Узорност истиче етичку димензију карактера, јер се понашања, речи и ставови узорне особе процењују као примерени и оригинални видови понашања који најчешће заокупљају пажњу појединца. Стога се за узор вежу двосмерни узајамни односи на релацији између конкретних и блиских особа.³

Узор и углед учествују приликом научног проблематизовања односа између појединаца и друштва. Зато се, махом на индиректан начин, овим питањима баве социологија и психологија.

Теорије о социјалним односима тумаче, између осталог, положај и статус социјалних интеракција. Узорност и углед могу да утичу на успостављање међуодноса чија је хијерархијска природа различита. Вертикална интеракција се утемељује на подређености и надређености, док хоризонтална интеракција подразумева успостављање равноправности између појединаца и група.⁴ Поред осталих фактора, углед утиче на успостављање хијерархијског устројства вертикалне природе, док узор подстиче хоризонталну природу хијерархијских односа.

У психологији се на посредан начин узор повезује са активношћу учења по моделу.⁵ Већина водећих психолога сматра га видом социјалног учења, током кога се уочава усмереност особе која учи на појединца чије се понашање, мишљење и ставови вреднују као узорни, па се као такви мотивисано усвајају. За узорну особу појединац је повезан снажним емоцијама и ставом поштовања. Узорна особа поседује својства која је вредносно истичу у гледиштима појединаца.

3.

Узорни књижевни карактери доводе се у однос узајамности са ликом детета, који има статус главног јунака. Узорник може да потиче из породичног круга, какви су, на пример, ликови деда Рада из Ћопићевих приповедака или лик деде Отавијана у роману Анђеле Нанети *Мој дека је био трешња*. Као узор за појединца, а посредно и за дечији колектив, уведен је у роман *Орлови рано лете* лик Николетине Бурсаћа. Узорни

---

³ У Ћопићевој приповеци *Бајта сљезове боје* лик учитељице има својства угледне особе, ауторитета који заступа институцију образовања. Њен однос са дечаком је супротан природи његовог односа са дедом, који му је узор и чија гледишта прихвата као поуздана.

⁴ Nenad Havelka, *Socijalna percepcija*, Beograd : Zavod za udžbenike, 2008, стр. 17. и даље.

⁵ Žarko Trebješanin, *Rečnik psihologije*, Beograd : Stubovi kulture, 2000, стр. 516.

ликови повезују се са главним јунаком из ширег друштвеног окружења, какав је, на пример, лик Петрака у Ћопићевој приповеци *Поход на Мјесец*. Узорни лик и главни јунак некада су повезани вршњачком сродношћу, што се сусреће у причи *Босоноги и небо* Бранислава Црнчевића. У приповеци Гроздане Олујић *Олданини вртови* узорни лик потиче из света маште.

Узорни ликови у наративним остварењима књижевности за децу имају позитивна својства и карактерне врлине које су приказане као својствене и неуобичајене. Они уносе у свет дела нова гледишта, оригиналне идеје, несвакидашње речи и поступке. Често заузимају необичне ставове према људима и животним појавама, а поседују изразит авантуристички и истраживачки дух. У њиховим карактерима има наивности, оптимизма, као и потребе да се егзистенцијална ускраћеност и непробол животне пролазности превазилазе маштом и авантуризмом. Њихове истакнуте врлине су искреност, племенитост, истрајност, добронамерност. Спремни су да пруже помоћ и разумевање. У комуникацији су непосредни, речити и занимљиви. Снажне релације се успостављају између лика узорног јунака који у дететов свет улази из света одраслих, увек добронамерно и искрено прихватајући дечје жеље и погледе на свет, како то, на пример, чине Петрак или деда Отавијано. Према ликовима деце заузимају заштитнички став и указују им пажњу, јер препознају жеље, наде и циљеве најмлађих. Значајна је њихова способност да прихвате потребу детета за уважавањем. Често захваљујући таквом ставу узорних ликова деца боље подносе социјализацију, ступају у свет одраслих или разрешавају изазове пред које их је живот ставио, као што су самоћа, неразумевање, одбаченост или смртност. Узорни ликови су одлучни, правични и често борбено ступају у одбрану идеја или гледишта. Они умеју да препознају човекову потребу за правичношћу и способност да бар у машти доживи нешто изузетно и другачије. Зато се између узорног лика и ликова деце брзо формирају блискост и узајамно поверење.

Гледишта и понашања узорника веома често одступају од друштвених норми. Удаљени од прихватљивих социолошких образаца, правила понашања и увреженог мишљења, они задобијају поверење и наклоност деце, али их одрасли често сматрају неозбиљнима, у неразумевању према њима исказују презир, одбојност, понижавају их, па и вређају. Њихов друштвени статус често је изложен критици. Деда Раде замера Петраку што одлучно полази у поход на месец. Сматра да је понашање побратима мотивисано алкохолем, процењује га као детињастог и назива га погрдно. Тугу деда Отавијана због смрти супруге, као и његову везаност за дрво трешње, нико нема времена ни жеље да разуме. Зато се старац разболи и ментално дестабилизује.

4.

Разматрањем појаве и деловања узорних ликова запажају се сличне наративне технике и стваралачки поступци којима се они уводе и остварују у свету дела. Лик главног јунака функционише као наративни стожер, јер се поводом њега или из његове перспективе приказују дешавања. Експресивна снага узорног лика је велика, али он има епизодни статус. Иако је заступљен у већем фабуларном делу наратива, његово присуство је другопланско. Привлачност узорног лика и интензитет промена које он уноси у свест главног лика чине га истакнутим у тоталитету дела којим се дочарава свет детета. Дечак Тонино, из романа Нанетијеве има улогу приповедача, а мотивише казивање декином смрћу. Расветљавајући ретроспективно поводе и околности у којима је деда преминуо, Тонино приповеда о својим родитељима, њиховој вишегодишњој брачној кризи о школи, друговима, па и о друштвеним збивањима која прате фабулу. Дечак приповедач непрекидно указује на узорита својства дединог лика, чија гледишта и речи доводи у везу са свим појавама, са другим ликовима и сликом друштвених прилика.

Узорни лик дела се уобичајено реализује у три наративне етапе: уласком, временски ограниченим дејствујућим присуством и, често, наглим изласком.

Узорни ликови се појављују када се главни јунаци налазе у кризним или критичним ситуацијама. Често ликови родитеља том приликом изостају као што је случај у већини прича из првог дела збирке *Баите сљезове боје*, и у приповеци *Олданини вртови* или су заокупљени личним проблемима, брачним несугласицама и борбом са егзистенцијалном тегибом, као, на пример, у роману Анђеле Нанети. Узорни лик нема претензију да надомести или замени улогу родитеља. Он дејствује у домену дететовог света у који родитељи уобичајено немају приступ, па се између узора и детета успоставља пријатељски однос. Усамљеној девојчици Олдана открива читав нови свет и тако попуњава време док су родитељи одсутни, а дететову усамљеност продуктивно преобликује. Олданина узорна особа се конституише у свету маште, па се њеном појавом истиче девојчицина самоћа и потреба за присуством, разговорима и за пријатељима. Наратору Црнчевићеве приче Босоноги открива свет у коме се машта и чудеса приказују као збиља и истина. Узорни лик уверљиво сведочи о немогућем као могућем, док се гледишта родитеља заснивају на објективним и, за дете, разочаравајућим чињеницама.

Дејствујуће присуство узорних ликова временски је увек ограничено. Кад у јесен наиђу „Петракови дани”, започиње време радовања, падају забране и ограничења. Дани слободе, ведрине, смеха и авантура се окончавају кад Петрак напусти побратимов гостопримљив дом и настави

своја путешествија. Иако кратко бораве у друштву деце, узорници им ипак остају у трајном сећању. Сусрети са Босоногим, као и са Олданом, неочекивани су и кратки, али праћени пријатним расположењима и великим узбуђењима. У том периоду заједништва са узорима, деца упознају егзистенцијалну сложеност на подесан начин, о чему често касније, кроз причу, сведоче као о највреднијим животним гледиштима.

Већина оваквих наратива остварује се у првом лицу и ретроспекцијом. Ликови Петрака, Олдане, Босоног, Отавијана су узорни јер се посредством њих у свести јунака – приповедача формирају доживљаји и стичу сазнања која заувек мењају поглед на свет.

Изласци узорних ликова из наратива су приказани посредством мотива одласка, растанка или смрти. Њихова иступања из света дела су неумитна, само за утеху привидно привремена и најчешће сурово трајна. Међутим, дејствујуће присуство узорних ликова, иако је временски ограничено, протеже се и на периоде након њиховог одласка, у будућност. Олдана заувек новим ведрим бојама осветљава девојчину терасу. Иако се Босоноги више никад није појавио, приповедач и његов брат проналазе начин да поврате пољуљано поверење и оправдају лаж, јер имају потребу да верују у њену невероватност. Сваки Петраков одлазак праћен је зебњом да се следеће године неће појавити, али након одласка дединог побратима заувек остаје сазнање о лепоти похода на месец и о важности тоpline и заштитништва коју човеку пружа огњиште родног дома.⁶ Смрт деке Отавијана подстиче Тонина и његове родитеље да се заједнички боре за дрво трешње у дворишту сеоске породичне куће. Њихова борба прераста у еколошки покрет читаве локалне заједнице, а Тонинова смела акција, по узору на дедин поступак, спасава дрво трешње под којим се у радости наша поново окупљена и приновом обогаћена породица.

5.

Узорни ликови остварују се промишљеним стваралачким поступцима. О њиховој снази и лепоти сведочи наративна стратегија којом се уводе у свет дела. Већина главних ликова налази се у улози приповедача који из ретроспективне позиције сагледава догађаје из детињства. Персонализовано ретроспективно приповедање постаје сведочанство о сазнањима која су приповедачи стекли посредством узорних ликова, вредностима које су упознали и почели да уважавају, о животним истинама које су способни да прихвате, али и о изазовима које су научили да преброде.

---

⁶ О овом естетичком корелативу као важном интеграционом чиниоцу дела приликом његове наставне обраде, видети шире у: Љиљана Бајић, *Одабране наставне интерпретације*, Београд : Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2004, стр. 112–116.

Нарочита пажња посвећена је индиректној карактеризацији. Узорне ликове прате мотиви топлих боја, светлости, позитивних идеја, а њихова појава обогаћена је и хумором. Због тога постају блиски читаоцима.

У служби истицања посебности и позитивних својстава узорних ликова често се појављују контрасти, успостављају се паралелизми или наглашене супротности у односу према другим ликовима. Тако се, на пример, Николетина Бурсаћ појављује као заштитник деце, коју родитељи због бега из школе у Прокин гај желе оштро да казне, на челу са сеоским кнезом. Николетина предочава да су деца бежала од Паприкиног насиља и грубости, а не од школских обавеза и учења. Тонино на почетку романа указује на контрасте између ликова бабе и деде који живе са његовом породицом у граду и баке Теодолинде и деке Отавијана са села. Очеви родитељи из града посвећени су псу више него унуку, мрзовољни су и безвољни, саможиви и себични. У дому баке и деке са села дечак примећује срдачност, топлину, посвећеност млађима и наследницима. Рођење Тонинове мајке Отавијано је означио симболичним сађењем трешње. Деда живи ради другог и за другог, дружељубив је и срдчан, посебно према деци. Његова болест, па и сви егзистенцијални суноврати, мотивисани су смрћу супруге и бригом о трешњи, коју власт жели да уклони са имања ради изградње новог пута.

Речи и поступци узорних ликова за главне јунаке, подједнако као и за читаоце, драгоцен су животна сазнања. Њихове исказе деца памте и тумаче, а настоје и да их примене у конкретним околностима. По узору на Николетину Бурсаћа цела Јованчетова чета придружује се борцима за слободу. Они своју будућност стављају у службу одбране домовине, следећи Ницине поступке, па на тај начин као равноправни и уважени у сеоској заједници улазе у свет одраслих. Уз узорне ликове деца проширују подручје егзистенцијалног деловања, откривају животне вредности, стичу драгоцен сазнања и интелектуално sazревају. Иступајући из света детињства, они постају драгоцен део света одраслих.

6.

Током обраде наративних дела у којима се појављују ликови узорних јунака посебно је важно стварати адекватну наставну методологију. У тумачењу ових ликова успостављају се психолошка, филозофска, егзистенцијалистичка, социолошка и етичка гледишта. Тако се интерпретативној пажњи ученика узорни лик излаже као интеграциони чинилац дела, па се његовим свестраним тумачењем остварује приступ у поетику и естетска својства наратива, а стварају се и повољности за васпитно дејство књижевних дела. Ученици упознају сложен свет емоција, њихову разноврсност и природу, као и улогу коју осећања имају у мотивацији животних одлука,

конкретних речи и поступака. Гледишта узорних ликова на свет и људе постају изворишта хуманих сазнања о лепотама и изазовима постојања, о природи егзистенције и о томе на који начин дани детињства учествују у сазревању и формирању човека. Узорни ликови у наративима уверљиво сведоче о вредностима међуљудског разумевања, човекољубља и хуманости, у којима се утемељује свако значајно животно искуство и свако вредно сазнање о свету, људима и о себи самом.

Захваљујући ликовима узорних јунака током наставне обраде ученици могу да разумеју важност маште и величину слободе. Такође им је омогућено да увиде лепоту и значај социјалних односа који се заснивају на начелима добронамерности, међусобног уважавања и равноправности.

Поводом узорних ликова ученици се могу мотивисати да размишљају о особама које су њихови узор, да благовремено увиде постојање људи захваљујући којима је њихов живот постао бољи, квалитетнији, лепши. Тако се из наставних околности, а посредством књижевног дела, у збиљу и стварност пројектују делотворна сазнања о врлинама и вредностима карактера од којих се о лепотама живота може сазнавати, а о животу учити.

Литература

- Бајић, Љиљана. *Одабране наставне интерпретације*, Београд : Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2004.
- Lalević, Miodrag S. *Sinonimi i srodne reči srpskohrvatskog jezika*, Beograd : Nolit, 2004.
- Marković, Slobodan Ž. *Zapisi o književnosti za decu*, Beograd : Prosvetno-pedagoški zavod, 1973.
- Николић, Милија. *Методика наставе српског језика и књижевности*, Београд : Завод за уџбенике, 2009.
- Речник српскохрватскога књижевног језика*, Нови Сад : Матица српска/Загреб: Матица хрватска, 1967.
- Рот, Никола. *Основи социјалне психологије*, Београд : Завод за уџбенике, 2003.
- Trebešanin, Žarko. *Rečnik psihologije*, Beograd : Stubovi kulture, 2000.
- Havelka, Nenad. *Socijalna percepcija*, Beograd : Zavod za udžbenike, 2008.